

DOI: 10.30497/pkn.2024.243855.3031

Received: 2022/10/16

Accepted: 2023/09/07

New communication technologies and the emergence of new activists in international relation

Ali Jafari*

Mohammad Borjalizadeh**

Through the convergence of satellite and internet networks, new communication technologies have opened the platform for the emergence of new actors, including governments, organizations, companies, groups, and new personalities to enter the field of foreign policy and openly compete with traditional powers in the field of international relations. Investigating the impact of new technologies on the emergence of new actors in the international field is the main goal of this research. In the theoretical framework of the research, the approach of liberalism and power and technology theorists (Nye and Toffler) have been used. The statistical population of the research includes all university professors and students of post-graduate courses in political science and communication sciences, experts and media experts across the country in 2019 and the sample size was estimated to be 384 according to Cochran's formula. This research was carried out in a descriptive-analytical way using the survey method and researcher-made questionnaire tools, and descriptive statistics and factor analysis statistics were used to analyze the research findings. The findings of the research showed that new communication technologies, including five factors of web and mobile social networks, cyber journalism, virtual space, satellite networks and the Internet (search engines), in the emergence of global actors (transnational and international organizations, multinational companies, new governments and terrorist groups) are influential. But these influences are not the same and the biggest impact is attributed to the two factors of the Internet and virtual space.

Keywords: Cyber journalism, International relation, Multinational companies, New actors, New communication technologies, Satellite networks, Terrorist groups, Transnational organizations.

* Assistant Professor, Institute for Educational Studies, Organization for Educational Research and Planning (OERP), Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

alijafari@oerp.ir

0000-0001-9296-5077

** PhD in communication sciences and media researcher, Rasht, I.R.Iran.

mohammad_borjalizadeh@yahoo.com

0000-0002-0545-2087

فناوری‌های نوین ارتباطی و ظهور کنشگران جدید در عرصه بین‌الملل

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۶

مقاله برای بازنگری به مدت ۱۲ روز نزد نویسندگان بوده است.

علی جعفری*

محمد برجلی‌زاده**

چکیده

فناوری‌های نوین ارتباطی از طریق ایجاد همگرایی بین شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی بستر ظهور بازیگران جدید اعم از دولت‌ها، سازمان‌ها، شرکت‌ها، گروه‌ها و شخصیت‌های جدید را برای ورود به عرصه سیاست خارجی و رقابت آشکار با قدرت‌های سنتی در حوزه روابط بین‌الملل گشوده است. بررسی تأثیر فناوری‌های نوین در ظهور بازیگران جدید در حوزه بین‌الملل مسئله پژوهش حاضر است و برای این منظور از رهیافت لیبرالیسم و نظریه‌های قدرت و فناوری استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی اساتید دانشگاه و دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم سیاسی و علوم ارتباطات، صاحب‌نظران و کارشناسان رسانه سراسر کشور در سال ۱۳۹۹ و حجم نمونه نیز ۳۸۴ نفر است. یافته‌های پژوهش نشان داد که فناوری‌های نوین ارتباطی شامل پنج عامل شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی، روزنامه‌نگاری سایبری، فضای مجازی، شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنت، در ظهور کنشگران حوزه جهانی تأثیر گذارند؛ اما این تأثیرگذاری‌ها یکسان نبوده و بیشترین تأثیر به دو عامل اینترنت و فضای مجازی اختصاص دارد.

واژگان کلیدی: اینترنت، تروریسم مجازی، روابط بین‌الملل، روزنامه‌نگاری سایبر، روش پیمایش، سازمان‌های فراملی، شبکه‌های ماهواره‌ای، شرکت‌های چندملیتی، فضای مجازی، فناوری‌های نوین ارتباطی.

* استادیار پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

alijafari@oerp.ir

0000-0001-9296-5077

** دکتری علوم ارتباطات و پژوهشگر رسانه، رشت، جمهوری اسلامی ایران.

mohammad_borjalizadeh@yahoo.com

0000-0002-0545-2087

مقدمه

بیان مسئله: مطالعاتی که درباره فناوری‌های نوین ارتباطی صورت گرفته، نقش قدرت وسایل ارتباطی را در تغییرات و تحولات حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اثبات کرده است. وسایل ارتباط جمعی مرزهای اقلیمی و جغرافیایی را از دایره قدرت دولت‌ها و حکومت‌ها خارج ساخته و حصارهای فرهنگی را درهم‌ریخته‌اند. فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی از طریق واگذاری قدرت حکومت‌ها به گروه‌ها، سازمان‌ها و افراد، زمینه رشد و ظهور رقبات جدیدی را در بستر جامعه فراهم کرده‌اند که با حرکت در فضای سیال‌گونه مجازی، روزبه‌روز قدرتمندتر می‌شوند. شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌های فراملی، سازمان‌های تروریستی و جنایی، جنبش‌های انقلابی و اجتماعی از جمله این رقبا و کنشگران به‌شمار می‌آیند. مسئله پژوهش حاضر ناظر بر تأثیری است که فناوری‌های نوین ارتباطی می‌توانند بر ظهور بازیگران جدید در عرصه روابط بین‌الملل داشته باشند.

اهمیت: گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی به‌ویژه فضای سایبر، بسیاری از معادلات و مناسبات جهان را تغییر داده و به‌عنوان عنصری تعیین‌کننده در روابط بین‌الملل نقش آفرینی می‌کند. بزودی تغییرات فوق‌العاده‌ای در فضای مجازی رخ خواهد داد و با ظهور «رایانش ابری»، «بیگ دیتا»، «اینترنت اشیا» و «نسل پنجم ارتباطات همراه»، کاربردهای اینترنت فراتر از حد تصور ارتقاء خواهد یافت. از این‌رو بررسی تأثیر فناوری‌های نوین در تغییر و تحولات جهانی برای کشورها دارای اهمیت حدی است.

ضرورت: تحولات سیاسی برخی از کشورها در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰، گسترش بیداری اسلامی در غرب آسیا و شمال آفریقا از قابلیت‌های فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در جابه‌جایی قدرت رونمایی کرد (برجعی‌زاده؛ جعفری و کردی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶۲). مطالعه رویدادهای سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱ در ایران از این رخداد خبر می‌دهد که بهره‌برداری از ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی به‌عنوان راهبردی اساسی از سوی غرب به سرکردگی آمریکا با هدف مهار و تغییر نظام جمهوری اسلامی ایران به‌شدت دنبال می‌شود؛ لذا شناخت بنیادین از ابعاد تأثیرگذاری فناوری‌های نوین هم‌زمان با توسعه همه‌جانبه دولت الکترونیک ضرورت برنامه‌ریزی برای قطع وابستگی از

پیام‌رسان‌های خارجی، تکمیل زیرساخت‌ها، جایگزینی پیام‌رسان‌های پیشرفته داخلی و بهره‌برداری همه‌جانبه از فضای سایبر برای فعالیت در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و نظامی را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد.

اهداف: کمک به شناخت هرچه دقیق‌تر و واقع‌بینانه از مناسبات بین‌المللی از رهگذر بررسی تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی بر ظهور بازیگران جدید، هدف اصلی پژوهش حاضر است. اهداف فرعی نیز عبارت‌اند از: تقویت شناخت کارشناسانه از نقش‌آفرینی فضای سایبری در روابط بین‌الملل، تبیین ظرفیت ابزارهای نوین ارتباطی در فهم و مدیریت تحولات عرصه بین‌الملل.

سؤال‌ها: فناوری‌های نوین ارتباطی چه تأثیری در ظهور کنشگران جدید در عرصه بین‌الملل دارند؟ به‌عنوان سؤال اصلی پژوهش مطرح است. دو سؤال فرعی پژوهش نیز عبارت‌اند از: فناوری‌های نوین ارتباطی مطرح در عرصه روابط بین‌الملل کدامند؟ کنشگران اصلی در عرصه روابط بین‌الملل معاصر کدامند؟

فرضیه‌ها: به‌نظر می‌رسد که فناوری‌های نوین ارتباطی در ظهور بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی، تأثیر معناداری دارند (فرضیه اصلی). فرضیه‌های فرعی نیز عبارت‌اند از: فناوری‌های نوین ارتباطی در ظهور گروه‌های تروریستی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌المللی تأثیر معناداری دارند؛ فناوری‌های نوین ارتباطی در سازمان‌دهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌المللی تأثیر معناداری دارند؛ فناوری‌های نوین ارتباطی در تقویت جایگاه سازمان‌های فراملی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌المللی تأثیر معناداری دارند و بالاخره اینکه فناوری‌های نوین ارتباطی در تحدید نقش دولت‌ها در عرصه بین‌المللی تأثیر معناداری دارند.

۱. پیشینه پژوهش

در خصوص کارکرد فناوری‌های نوین در دو دهه اخیر پژوهش‌های گوناگونی صورت گرفته که در دو سطح قابل بررسی‌اند:

۱-۱. پیشینه پژوهش در نشریه دانش سیاسی

در این نشریه سه مقاله مرتبط با موضوع پژوهش حاضر منتشر شده است. جعفری

(۱۴۰۱) نشان داده که رسانه در تقویت قدرت فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تأثیر زیاد و در تقویت قدرت علمی، تأثیر متوسط داشته است. همچنین تفاوت معناداری بین نقش رسانه‌های سنتی و رسانه‌های ترکیبی سنتی و نوین در تقویت ابعاد قدرت نرم وجود دارد. برجعلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) به این نتیجه رسیده‌اند که فناوری‌های نوین ارتباطی، در جابه‌جایی قدرت تأثیرگذار بوده است.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع

با عنایت به حجم بالای پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص فناوری‌های نوین ارتباطی، می‌توان از منظر پژوهش حاضر آنها را با توجه به مؤلفه مورد نظر محققان به چهار دسته اصلی تقسیم نمود:

الف. آثاری که به فناوری‌های نوین به‌مثابه کنشگری جدید پرداخته‌اند. بر اساس مطالعات نای (۱۳۹۸)، برجعلی‌زاده (۱۳۹۸)، برجعلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۹)، پوردست و همکاران (۱۳۹۵)، سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، کاستلز (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، سراج (۱۳۹۱) و تافلر (۱۳۷۰) فناوری‌های نوین ارتباطی به‌عنوان ابزاری کارآمد و منبع مؤثر قدرت در قرن ۲۱، تغییرهای بنیادین در پدیده‌های پیرامون را شکل می‌دهد. این فناوری‌ها با تغییر ماهیت قدرت از سخت به نرم، شکستن انحصار دولت‌ها در تعاملات بین‌المللی و ظهور بازیگران جدید، تسریع روند انتقال قدرت از غرب به شرق و گسترش دامنه قدرت کنشگران غیردولتی است، افزایش تهدیدهای امنیتی سایبری و تخریب زیرساخت‌های حیاتی کشورها و کمک به قدرت‌های بزرگ برای دخالت در امور کشورهای مستقل از طریق تحمیل برنامه‌های مردم‌سالارانه، راه‌اندازی جنبش‌های اجتماعی فراگیر از طریق تهییج و ترغیب افکار عمومی به مطالبه‌گری، اعتراض و خشونت، فارغ از محدودیت‌های جغرافیایی در روند اجرای برنامه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و نظامی کشورها نقش ایفاء می‌کند. ظهور و سقوط دولت‌ها در شمال آفریقا و غرب آسیا در دهه دوم قرن ۲۱ و اجرای طرح‌های براندازی در ایران در سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و شهریور ۱۴۰۱ نمونه‌های منحصربه‌فردی از کارکرد فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در فضای جهانی است.

ب. آثاری که به رابطه فناوری‌های نوین با تروریسم پرداخته‌اند. نای (۱۳۹۸)، کاستلز (۱۳۹۳)، شاه‌علی و موحدیان (۱۳۹۱)، فتاحی (۱۳۹۰)، یافته‌های نورمحمدی (۱۳۸۹) با مطالعه بر ظرفیت فناوری‌های نوین به‌ویژه اینترنت، شبکه‌های مجازی تحت وب و تلفن همراه ابعاد جدیدی از کارکردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات را در توسعه شیوه‌های نوینی از تروریسم را آشکار ساختند. از منظر این صاحب‌نظران، فناوری‌های اطلاعاتی ظرفیت ایجاد ناامنی در سطوح ملی و بین‌المللی را برای گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی به‌عنوان کنشگران جدید در فضای جهانی فراهم ساخته‌اند. کارشناسان از واقعه یازده سپتامبر ۲۰۰۱م، لشگرکشی ایالات متحده به غرب آسیا، ظهور گروه‌های تروریستی با ماهیت مذهبی مانند القاعده و داعش به‌عنوان نقطه عطفی در جهانی شدن تروریسم از طریق فضای سایبر یاد می‌کنند. پژوهش‌های صورت گرفته از سوی برجعلی‌زاده و جعفری (۱۳۹۹)، امراللهی (۱۳۹۴)، زمانیان (۱۳۹۰)، صابری تیلکی (۱۳۹۳) و اریکسون و گیاکملو (۲۰۰۷) نشان می‌دهد با ورود جهان به عصر اطلاعات و وابستگی روزافزون زیرساخت‌های حیاتی کشورها به فناوری‌های نوین، زمینه‌ساز افزایش حمله‌ها و تهدیدهای نوینی شده است که از آن به‌عنوان تهدیدهای سایبری یاد می‌شود. در این بین دولت‌ها با استفاده از فضای سایبری، زمینه را برای تهدیداتهای امنیتی هموار می‌سازند. علاوه بر دولت‌ها، کنشگران جدید برای ساقط کردن نظام‌ها و رقبا از طریق ترور، جاسوسی، حملات ویروسی، تخریب، جرایم سازمان‌یافته و جنگ سایبری تهدیدهای را از سطوح ملی به منطقه‌ای و جهانی گسترش داده‌اند. تهدیدها و حمله‌های سایبری، مصداق سلاح جدید در جنگ نوین است و حق توسل به دفاع مشروع را به دولت قربانی اعطاء می‌نماید.

پ. آثاری که به رابطه فناوری‌های نوین با شرکت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی پرداخته‌اند. نظام نوین جهانی با گسترانیدن منازعات میان تمامی طرف‌های درگیر برای کنترل اطلاعات و ارتباطات اعم از دولت‌ها، شرکت‌ها، سازمان‌ها، نظام‌های مالی و سیاسی باعث می‌شود، قدرت میان مردم، صاحبان صنایع و کشورها جابه‌جا شود و بازیگران جدیدی وارد بازی قدرت شوند (تافلر، ۱۳۷۰، صص. ۲۱۵-۲۱۷). سازمان‌های غیردولتی مانند سازمان‌های حقوق بشری (عفو بین‌الملل)، دیده‌بان حقوق

بشر و گزارشگران بدون مرز) از جمله کنشگران نوین فضای جهانی هستند که با برجسته‌سازی موضوع‌های تبعیض نژادی و قومیتی، آزادی زنان، آزادی‌های مدنی، حقوق اقلیت‌ها اعم از مذهبی و همجنس‌گرایی در کشورهای مختلف به مسائل و تغییرها دامن می‌زنند که به نظر می‌رسد بیشتر این اقدام‌ها در راستای اهداف نظام سلطه و جهانی‌سازی است.

ت. آثاری که به رابطه فناوری‌های نوین دولت‌ها پرداخته‌اند. نتایج پژوهش‌های (۱۳۹۸)، سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳) و سراج (۱۳۹۱) نشان داد؛ نظام‌های دولتی نخستین ساختارهایی هستند که از فناوری‌های نوین به‌ویژه فضای سایبر تأثیر می‌پذیرند. تأثیرپذیری دولت‌ها با قدرت کنشگران غیردولتی ارتباط معکوس دارد. به قول تافلر در صورتی که شرکت‌ها و سازمان‌ها چرخه اساسی کنترل اطلاعات در حوزه‌های مختلف را به چنگ آورند، قدرت اقتصادی و سیاسی قابل ملاحظه‌ای کسب خواهند کرد و این فرایند به‌نوبه‌خود کاهش اثربخشی قدرت نظارتی دولت‌ها بر صنعت کسب‌وکار و دیگر حوزه‌ها را به‌دنبال خواهد داشت (تافلر، ۱۳۷۰، ص. ۲۲۰). درک دولت‌ها از تحولات فضای پیرامون و هزینه‌های سنگین سرمایه‌گذاری برای ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی باعث شده است تا دولت‌ها قادر باشند با کنترل چرخش اطلاعات در فناوری‌های نوین نسبت به سایر بازیگران از قدرت بیشتری برخوردار باشند.

چنان‌که ملاحظه می‌شود پژوهش‌های موجود رویکردی بخشی دارند و بررسی‌ها مصداقی را پوشش می‌دهند، حال آنکه پژوهش حاضر تلاش دارد تا رویکردی جامع را پیشه نموده و اصل ایده ظهور کنشگران جدید را به تحلیل گذارد و از این حیث مکمل پژوهش‌های پیشین ارزیابی شده و از این حیث نوآوری دارد.

۲. مبانی مفهومی

مهم‌ترین ارکان مفهومی پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

۲-۱. فناوری نوین ارتباطی

رسانه‌های الکترونیک به همراه رسانه‌های دیجیتال، فناوری‌های نوین نامیده می‌شوند.

اینترنت، تلویزیون‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی چهار بُعد مهم فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی هستند (بریگز و برگ، ۱۳۹۱، ص. ۳۶۸). آنچه که رسانه‌های نوین را از رسانه‌های قدیمی متمایز می‌سازد، ویژگی‌های تعاملی بودن، جمع‌زدایی، ناهم‌زمانی، اضافه‌بار اطلاعاتی، پوشیدگی (حریم - خلوت)، ظرفیت باند بیشتر، تمرکززدایی و انعطاف‌پذیری است (حسینی پاکدهی، ۱۳۷۳، ص. ۴۱؛ مهدی‌زاده، ۱۳۹۱، صص. ۸-۹).

۲-۲. شبکه اجتماعی

«شبکه‌های اجتماعی» به مجموعه‌ای از کنشگران و ارتباطات و گره‌های ارتباطی میان آنها اشاره دارد. شبکه‌های اجتماعی مجازی هم زنجیره‌ای از ارتباطات و گره‌های شبکه اجتماعی یا حضور غیرفیزیکی افراد در یک محل مجازی است که از طریق پیام‌رسان‌های مبتنی بر چت و ارتباط برخط و از طریق وب یا اپلیکیشن‌ها در اینترنت یا تلفن‌های همراه اجرا می‌شود (کاستلز، ۱۳۹۶، صص. ۱۰-۱۳).

۲-۳. فضای مجازی

منظور دنیاها و قلمروهایی است که از طریق فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی دیجیتال به وجود می‌آیند (ناپار، ۱۳۹۴، ص. ۳۵). فعالیت در این فضا بر رایانه و اینترنت استوار است و برقراری ارتباطات انسانی در جهان را از راه دور و بدون محدودیت زمان فراهم می‌کند (میردامادی، ۱۳۸۰، ص. ۸). فضای مجازی فقط مجموعه‌ای از سخت‌افزارها نیست بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از عقاید و باورها را در قالب دادوستد بیت ردوبدل می‌کنند (ساروخانی، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۲).

۲-۴. روزنامه‌نگاری سایبر

به روزنامه‌نگاری اطلاق می‌شود که به صورت الکترونیکی تحت محیط وب در بستر اینترنت اجرا می‌شود. دسترسی آسان به محتوای روزنامه‌های برخط و امکان جستجوی واژه‌ها و بک‌گراندهای خبری از طریق روش فرامتن، شاخص‌هایی هستند که قلمرو روزنامه‌نگاری سایبر را به کلی از مطبوعات جدا می‌کنند (مهدی‌زاده، ۱۳۹۱، صص. ۲۷-۲۸).

۲-۵. بازیگر جدید

منظور از بازیگران جدید علاوه بر دولت‌ها یا قدرت‌های نوظهور، کنشگران غیردولتی یا غیرحکومتی هستند که با استفاده از ظرفیت فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی به یکی از قطب‌های تأثیرگذار قدرت در سطح بین‌المللی تبدیل شده و به‌عنوان رقیب دولت‌ها در سیاست جهانی نقش‌آفرینی می‌کنند. گروه‌های شهروندی، شرکت‌های چندملیتی، گروه‌های بشردوستانه، سازمان‌های تروریستی و جنایی به‌عنوان برخی از بازیگران جدید مطرح هستند (قادری، ۱۳۸۷، ص. ۱۷).

۲-۶. شرکت چندملیتی

شرکت‌ها یا نهادهایی هستند که در بیش از یک کشور مستقر شده باشند و برخی فعالیت‌های تولیدی خود را در خارج از کشور مبدأ انجام دهند و طوری به هم مرتبط شده‌اند که در منابع و فعالیت‌های تولیدیشان باهم هماهنگ هستند. توسعه روزافزون این شرکت‌ها مرهون جهانی شدن اقتصاد است. فناوری اطلاعات و ارتباطات در قرن ۲۱ با کمک به «برداشتن موانع ملی امور اقتصادی، گسترش بین‌المللی فعالیت‌های تجاری، مال و تولیدی، رشد فراینده قدرت شرکت‌های فراملیتی و نهادهای ملی بین‌المللی» را تسهیل کرده است (حقیقی و سعیدی ابواسحاقی، ۱۳۹۷، ص. ۸۱).

۲-۷. سازمان بین‌المللی

به سازمان‌هایی اطلاق می‌شود که شخصیت حقوقی آنها بر مشارکت چند بازیگر ملی (عمدتاً دولت‌ها و یا نهادهای مدنی) استوار است. این سازمان‌ها در جهان معاصر معیارهایی را در سطح بین‌المللی تدوین می‌کنند که به‌طور فزاینده‌ای اقدام‌های دولت‌ها را تحت کنترل و نظارت قرار می‌دهد. به‌همین خاطر این سازمان‌ها نقش مهم و تأثیرگذاری در مناسبات بین‌المللی ایفا می‌کنند و در برخی موارد حتی قادرند مطالبات بین‌المللی را علیه دولتی اقامه کنند. فناوری‌های نوین ارتباطی دارای این ظرفیت هستند که علاوه بر تسهیل تبادل اطلاعات بین سازمان‌های غیردولتی و مردم، فرای مرزهای دولتی بر تفکرات نخبگان، رهبران دولت‌ها و بسیاری از متغیرهای دخیل در ارتباط با مقوله حقوق بشر تأثیرگذار باشند (Seliak, 2002, p. 16).

۲-۸. توریسم مجازی

منظور حمله یا حملاتی است که به وسیله گروه‌های ضددولتی خارجی، مأموران مخفی و یا اشخاص حقیقی، علیه سامانه‌های اطلاعاتی، ارتباطی و رایانه‌ای انجام می‌شود. ویژگی توریسم مجازی این است که با برنامه‌ریزی قبلی انجام شده و دارای اهداف سیاسی است (دردیان، ۱۳۸۲، ص. ۹۱).

۳. مبانی نظری و الگوی تحلیل

پژوهش حاضر بر پایه رهیافت لیبرالیسم و مبتنی بر دیدگاه نظریه‌پردازان حوزه قدرت و فناوری است. مهم‌ترین ارکان این نظریه در حد بحث حاضر عبارت‌اند از:

الف. نقش محوری اطلاعات در مناسبات قدرت: تافلر از اطلاعات به‌عنوان کلید جابه‌جایی قدرت یاد کرده و معتقد است که اوج‌گیری منازعات قدرت‌های جهانی در آینده برای تصاحب و توزیع اطلاعات می‌باشد (تافلر، ۱۳۷۰، صص. ۴۱-۴۲). به اعتقاد او نظام نوین جهانی با گسترانیدن منازعات میان تمامی طرف‌های درگیر برای کنترل اطلاعات و ارتباطات اعم از دولت‌ها، شرکت‌ها، سازمان‌ها، نظام‌های مالی و سیاسی باعث می‌شود، قدرت میان مردم، صاحبان صنایع و کشورها جابه‌جا شود و بازیگران جدیدی وارد بازی قدرت شوند (تافلر، ۱۳۷۰، صص ۲۱۵-۲۲۰). او با اشاره به رسانه‌ها و ارتباطات به‌عنوان منبع و نماد و ابزار اساسی انتقال قدرت در عصر حاضر تأکید می‌کند (تافلر، ۱۳۷۰، ص. ۵۱)

ب. زوال کنترل: جوزف نای انقلاب ارتباطات و اطلاعات را عامل خارج شدن امور جهان از کنترل قوی‌ترین دولت‌ها به‌عنوان نمونه بارز پراکندگی و انتشار قدرت دانسته (نای، ۱۳۹۸، صص. ۱۷۸-۱۷۹) و معتقد است که در چنین شرایطی سیاست جهان تنها حوزه مختص دولت‌ها نخواهد بود، موانع ورود به شدت ریزش کرده و افراد، سازمان‌های خصوصی از شرکت‌ها و سازمان‌های غیردولتی گرفته تا تروریست‌ها قادر به ایفای نقش مستقیم در سیاست جهان خواهند شد (نای، ۱۳۹۸، صص. ۱۷۹-۱۸۲).

پ. نقد نقش انحصاری دولت: از منظر لیبرالیسم دولت‌ها تنها بازیگران روابط بین‌الملل نبوده و کنشگران بین‌المللی نوینی مانند شرکت‌های چندملیتی، جنبش‌های اجتماعی و تروریست‌ها تحت تأثیر دگرگونی در سیاست بین‌الملل به‌وجود آمده‌اند (قوام، ۱۳۹۵،

صص. ۲۸۲-۲۸۶). تحولات برخاسته از فناوری ارتباطات و اطلاعات راه را برای ظهور کنشگران غیردولتی قدرتمند تسهیل کرده و ارتباطات جهانی را برای سازمان‌های غیردولتی مهیا ساخته است (Keohane, 1984, p. 109).

ت. **شکل‌گیری شیوه‌های نوین منازعه:** تحلیلگران با اشاره به لزوم کنترل فناوری‌های نوین و استفاده از آن برای تقویت قدرت نظامی بازیگران دولتی هشدار می‌دهد؛ به‌زعم ایشان فناوری‌های نوین ارتباطی این توانایی را دارند که شیوه‌های جدید منازعه و جنگ میان دولت‌ها را به‌وجود آورده و توزیع قدرت در نظام بین‌الملل را تغییر دهند (نورمحمدی و طالبی‌آرانی به نقل از والت، ۱۳۹۵، صص. ۱۷۱-۱۷۴).

ت. **جهانی شدن:** جریان جهانی شدن با برنامه‌ها و سیاست‌های خارجی کشورهای لیبرال غربی درهم‌تنیده شده است. موفقیت جهانی شدن به‌عنوان یک دکترین به میزان و چگونگی بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته اطلاعاتی و ارتباطی در سطح جهان وابسته است (غفاری و لعل‌علیزاده، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۰).

با این توصیف می‌توان چنین اظهار داشت که مبتنی بر رویکرد جدید نظریه‌پردازان حوزه «قدرت - فناوری»، ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی به‌عنوان عاملی راهبردی، مناسبات بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده و شرایط نوینی را پدید آورده است. ویژگی بارز و برجسته این دوره جدید، ظهور بازیگران جدیدی است که نقش آفرینی بلامنازع دولت‌ها را نقد نموده و از این طریق نظام تازه‌ای را شکل داده‌اند. با این توضیح می‌توان الگوی تحلیل پژوهش حاضر را به شرح نمودار شماره ۱ ترسیم نمود.

نمودار شماره (۱): الگوی تحلیل تأثیرگذاری‌های فناوری‌های نوین بر ظهور بازیگران جدید

(طراحی توسط نویسندگان)

۴. روش شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها، پیمایشی است. برای تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل نخبگانی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل اساتید دانشگاه و دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم سیاسی و علوم ارتباطات، صاحب‌نظران و کارشناسان رسانه سراسر کشور در سال ۱۳۹۹ و حجم نمونه نیز مطابق با فرمول کوکران ۳۸۴ نفر است. از میان ۳۱ مرکز استان با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، ۵ استان تهران، گیلان، کرمانشاه، هرمزگان و خراسان رضوی انتخاب و سپس اقدام به ارسال و تکمیل پرسش‌نامه‌ها گردید. ۳۸۰ پرسش‌نامه گردآوری شده ملاک نهایی تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش قرار گرفته است. جهت بررسی تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی در ظهور بازیگران جدید در عرصه روابط بین‌الملل از آزمون تحلیل عاملی استفاده شد. از آنجایی که ابزار محقق‌ساخته به اندازه ابزارهای استاندارد شده از قابلیت اعتبار برخوردار نیست پس از طراحی و تدوین سؤال‌ها، روایی محتوای پرسش‌نامه با ضریب لاوشه و استفاده از نظر تخصصی ۱۲ نفر از کارشناسان همکار، برابر با ۰,۵۹ محاسبه گردید و میزان پایایی پرسش‌نامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰,۷۹ به دست آمد. این پرسش‌نامه بر اساس طیف پنج گزینه‌ای لیکرت اندازه‌گیری شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در سه بخش به شرح زیر قابل‌ارایه است:

۵-۱. یافته‌های توصیفی

برای تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش در بخش توصیفی از آماره‌های توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار، واریانس) استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که ۶۰/۳ درصد پاسخگویان دارای جنسیت مرد، ۶۰/۱ درصد در گروه سنی ۳۰ تا ۴۹ سال، ۶۱/۶ درصد دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده‌اند. همچنین اکثریت نسبی پاسخگویان را شاغلان کارمند (۴۶/۸ درصد) و پژوهشگر (۱۲/۴ درصد) تشکیل داده‌اند. بررسی اطلاعات بالا حکایت از قابل توجه و تخصصی بودن پاسخ‌گویان دارد.

۲-۵. یافته‌های تحلیلی

برای تحلیل داده‌های حاصل از پیمایش، از آزمون متغیرهای پژوهش با روش رگرسیون چندمتغیره همگانی استفاده شده است. برای این منظور پنج بُعد متغیر مستقل (فناوری‌های نوین ارتباطی) با هم وارد معادله شده‌اند که در جدول زیر نتایج گزارش شده است.

الف. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی بر ظهور بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی: نتایج آمار توصیفی جدول (۱) نشان می‌دهد، ضریب رگرسیون چندمتغیره به روش ورود همگانی پنج متغیر فوق، به مقدار $R=0.260$ در سطح معنی‌داری بیش از ۹۹ درصد، ($F=27.585$, $Sig=0.000$) معنی‌دار است. ضریب تعیین به دست آمده $R^2=0.251$ است و بدین معنا می‌باشد که بیش از ۲۵ درصد از کل واریانس ظهور بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی با این پنج بُعد متغیر مستقل (فناوری‌های نوین ارتباطی) قابل پیش‌بینی می‌باشد و حدود ۷۵ درصد دیگر نیز به سایر متغیرها وابسته است.

جدول شماره (۱): ضرایب رگرسیون چندمتغیره به روش همگانی

نام متغیرها	ضریب B	ضریب استاندارد S.E	ضریب تعدیل شده Beta	مقدار آزمون t	سطح معنی‌داری
عدد ثابت	۱/۶۷۰	۰/۱۹۹	----	۸/۳۷۷	۰/۰۰۰
شبکه‌های ماهواره‌ای	۰/۰۱۲	۰/۰۷۴	۰/۰۱۱	۰/۱۵۶	۰/۸۷۶
فضای مجازی	۰/۱۷۹	۰/۰۷۵	۰/۱۶۸	۲/۳۹۳	۰/۰۱۷
شبکه‌های اجتماعی	۰/۲۳۹	۰/۰۶۷	۰/۲۴۵	۳/۵۸۷	۰/۰۰۰
اینترنت و موتورهای جستجوگر	۰/۰۵۰	۰/۰۶۷	۰/۰۴۹	۰/۷۴۳	۰/۴۵۸
روزنامه‌نگاری سایبری	۰/۲۱۲	۰/۰۵۹	۰/۲۲۵	۲/۹۰۵	۰/۰۲۸

ب. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر ظهور گروه‌های تروریستی در عرصه بین‌المللی: نتیجه آمار توصیفی جدول (۲) درباره مؤلفه گروه‌های تروریستی نشان داد کمترین میانگین به روزنامه‌نگاری سایبری و بیشترین میانگین به فضای مجازی اختصاص داشته است.

جدول شماره (۲) بررسی تحلیلی گروه‌های تروریستی

مؤلفه	درصد								آمارهای توصیفی		
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	مجموع عددی		
شبکه‌های ماهواره‌ای	۱	۶/۱	۳۲	۴۱/۱	۱۹/۸	۳/۷۲	۰/۸۸۲۹۷	۰/۷۸۰	۱۴۶۸		
فضای مجازی		۳/۶	۳۰/۱	۴۴/۹	۲۱/۴	۳/۸۴	۰/۷۹۶۷۲	۰/۶۳۵	۱۵۰۶		
شبکه‌های اجتماعی	۱/۵	۸/۷	۳۲/۷	۳۵/۲	۲۱/۹	۳/۶۷	۰/۹۶۲۴۷	۰/۹۲۶	۱۴۴۰		
اینترنت	۱/۵	۱۰/۲	۳۸/۸	۳۵/۷	۱۳/۸	۳/۵۰	۰/۹۰۷۴۹	۰/۸۲۴	۱۳۷۲		
روزنامه‌نگاری سایر	۲/۶	۲۰/۴	۳۷/۲	۳۲/۱	۷/۷	۳/۲۲	۰/۹۴۲۲۴	۰/۸۸۸	۱۲۶۲		
میانگین (جمع)	۱	۵	۳۷/۷	۳۶/۷	۹/۵	۳/۶۰	۰/۷۴۳۸۷	۰/۵۵۳	۱۴۳۲		

ب. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر ظهور شرکت‌های چندملیتی در عرصه بین‌المللی: نتیجه آمار توصیفی جدول (۳) در خصوص مؤلفه شرکت‌های چندملیتی نشان داد کمترین میانگین به روزنامه‌نگاری سایبری و بیشترین میانگین به شبکه‌های ماهواره‌ای اختصاص داشته است.

جدول شماره (۳): بررسی تحلیلی شرکت‌های چندملیتی

مؤلفه	درصد								آمارهای توصیفی		
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	مجموع عددی		
شبکه‌های ماهواره‌ای		۳/۵	۳۶/۵	۳۹/۵	۲۰/۵	۳/۷۷	۰/۸۱۱۶۳	۰/۶۵۹	۱۵۰۸		
فضای مجازی	۰/۵	۳/۵	۳۵/۲	۴۷/۷	۱۳/۱	۳/۶۹	۰/۷۵۸۸۳	۰/۵۷۶	۱۴۷۰		
شبکه‌های اجتماعی		۶/۵	۳۷/۷	۳۴/۲	۲۱/۶	۳/۷۱	۰/۸۷۸۲۲	۰/۷۷۱	۱۴۷۶		
اینترنت	۰/۵	۷	۳۱/۲	۴۶/۲	۱۵/۱	۳/۶۸	۰/۸۳۰۹۴	۰/۶۹۰	۱۴۶۶		
روزنامه‌نگاری سایر	۳	۱۳/۶	۴۳/۲	۲۷/۱	۱۳/۱	۳/۳۴	۰/۹۶۹۱۵	۰/۹۳۹	۱۳۲۸		
میانگین (جمع)	۰/۵	۲/۵	۳۹/۵	۴۸	۹/۵	۳/۶۴	۰/۶۹۳۹۸	۰/۴۸۲	۱۴۵۶		

ت. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر ظهور سازمان‌های فراملی در عرصه بین‌المللی: نتیجه آمار توصیفی جدول (۴) در خصوص مؤلفه سازمان‌های فراملی نشان داد کمترین میانگین به روزنامه‌نگاری سایبری و بیشترین میانگین به فضای مجازی اختصاص داشته است.

جدول شماره (۴): بررسی تحلیلی سازمان‌های فراملی

مؤلفه	درصد								آمارهای توصیفی		
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	مجموع عددی		
شبکه‌های ماهواره‌ای	۰/۵	۵/۱	۳۲/۳	۵۰	۱۲/۱	۳/۶۸	۰/۷۶۹۵۳	۰/۵۹۲	۱۴۵۸		
فضای مجازی	۰/۵	۷/۶	۲۸/۸	۴۷/۵	۱۵/۷	۳/۷۰	۰/۸۴۰۱۹	۰/۷۰۶	۱۴۶۶		
شبکه‌های اجتماعی	۰/۵	۷/۱	۳۳/۸	۴۵/۵	۱۳/۶	۳/۶۶	۰/۸۰۰۷۸	۰/۶۴۱	۱۴۴۸		
اینترنت	۰/۵	۹/۱	۴۱/۹	۳۴/۳	۱۴/۱	۳/۳۵	۰/۸۶۳۸۳	۰/۷۴۶	۱۳۹۶		
روزنامه‌نگاری سایبر	۳	۱۱/۱	۴۴/۹	۳۲/۸	۸/۱	۳/۳۲	۰/۸۸۵۷۷	۰/۷۸۵	۱۳۱۴		
میانگین (جمع)	۱	۵/۱	۳۸/۹	۴۵/۵	۹/۶	۳/۵۸	۰/۷۴۶۴۴	۰/۵۵۷	۱۴۲۰		

ت. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر جایگاه و نقش دولت در عرصه بین‌المللی: نتیجه آمار توصیفی جدول (۵) در خصوص مؤلفه ظهور دولت‌های جدید نشان داد کمترین میانگین به روزنامه‌نگاری سایبری و بیشترین میانگین به فضای مجازی اختصاص داشته است.

جدول شماره (۵): بررسی تحلیلی دولت‌ها

مؤلفه	درصد								آمارهای توصیفی		
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	مجموع عددی		
شبکه‌های ماهواره‌ای	۰/۵	۴/۵	۳۴/۵	۵۰	۱۰/۵	۳/۶۵	۰/۷۴۶۵۷	۰/۵۵۷	۱۴۶۲		
فضای مجازی	۵	۳۷	۴۴	۱۴	۱۴	۳/۶۷	۰/۷۷۶۲۸	۰/۶۰۳	۱۴۶۸		
شبکه‌های اجتماعی	۰/۵	۸	۴۱/۵	۳۵	۱۵	۳/۵۶	۰/۸۵۹۲۱	۰/۷۳۸	۱۴۲۴		
اینترنت	۱	۷/۵	۴۷/۵	۳۷	۷	۳/۴۱	۰/۷۷۰۸۸	۰/۵۹۴	۱۳۶۶		
روزنامه‌نگاری سایبر	۴	۱۳/۵	۴۷/۵	۲۶	۹	۳/۲۲	۰/۹۳۰۸۸	۰/۸۶۷	۱۲۹۰		
میانگین (جمع)	۰/۵	۵	۴۳/۵	۴۳/۵	۷/۵	۳/۵۲	۰/۷۲۸۴۹	۰/۵۳۱	۱۴۱۰		

۳-۵. آزمون فرضیه‌ها

در این مرحله جهت آزمون فرضیه‌ها از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. برای اجرای یک تحلیل عاملی چهار گام اصلی ضرورت دارد؛ تهیه ماتریس همبستگی، استخراج عامل‌ها، انتخاب و چرخش عامل‌ها برای ساده‌تر ساختن و مهم‌تر کردن

ساختار عاملی و در نهایت تفسیر نتایج که با استفاده از جداول فراوان اجراء می‌شود. به دلیل محدودیت صفحات مقاله، در اینجا نتیجه نهایی که «ماتریس چرخیده شده» باشد، ارائه شده و تحلیل می‌گردد.

فرضیه فرعی اول: فناوری‌های نوین ارتباطی در ظهور گروه‌های تروریستی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی تأثیرگذارند.

با توجه به نتیجه نتایج تحلیل عاملی، هفت عامل به‌عنوان عوامل اصلی شناسایی شدند: فضای مجازی؛ شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب و موبایلی؛ روزنامه‌نگاری سایبری؛ شبکه‌های ماهواره‌ای (عام)؛ موتورهای جستجوگر (اینترنت)؛ شبکه‌های ماهواره‌ای فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و اینترنت، و بالاخره شبکه‌های ماهواره‌ای. در ارزیابی فرضیه فرعی اول پژوهش، چنین می‌توان انگاشت که با توجه به تجزیه و تحلیل اطلاعات، این فرضیه مورد تأیید قرار گرفته و می‌توان نتیجه‌گیری نمود که هفت عامل شناسایی شده ۷۳/۵ درصد از ظهور گروه‌های تروریستی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل را تبیین می‌نمایند. درعین حال از میان عوامل مورد بررسی، عامل فضای مجازی بیشترین سهم را در ظهور گروه‌های تروریستی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل دارد.

فرضیه فرعی دوم: فناوری‌های نوین ارتباطی در سازماندهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی تأثیرگذارند.

با توجه به نتیجه تحلیل عاملی روی متغیرهای مؤثر بر سازماندهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌الملل، شش عامل به ترتیب زیر به‌عنوان عامل‌های اصلی شناسایی گردید: فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی (عام)؛ شبکه‌های ماهواره‌ای (عام)؛ روزنامه‌نگاری سایبری؛ موتورهای جستجوگر؛ شبکه‌های ماهواره‌ای و مجازی (فارسی‌زبان)؛ و بالاخره فضای مجازی (فارسی‌زبان). با نظر به نتایج تحلیل عاملی و تعیین عامل‌های فناوری‌های نوین ارتباطی مؤثر بر سازماندهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌الملل، فرضیه فرعی دوم پژوهش، مورد تأیید قرار گرفته و لذا فرضیه (H0) رد می‌شود. به عبارتی دیگر در تأیید فرضیه فرعی هفتم پژوهش چنین می‌توان نتیجه‌گیری نمود:

شش عامل شناسایی شده در بخش فناوری‌های نوین ارتباطی بر سازماندهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌الملل تأثیرگذارند. ضمن آنکه شش عامل شناسایی شده ۷۰/۵ درصد از سازمان‌دهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌الملل را تبیین می‌نمایند. درعین حال از میان عوامل مورد بررسی، عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی بیشترین سهم را در سازمان‌دهی شرکت‌های چندملیتی به‌عنوان بازیگر جدید در عرصه بین‌الملل دارد؛ بنابراین، نتایج حاصله از تحلیل عاملی، مبنی تأیید فرضیه فرعی دوم پژوهش است.

فرضیه فرعی سوم: فناوری‌های نوین ارتباطی در تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌المللی تأثیرگذارند.

با توجه به نتیجه تحلیل عاملی روی متغیرهای مؤثر بر تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل، شش عامل زیر به ترتیب به‌عنوان عامل‌های اصلی شناسایی گردید: فضای مجازی؛ شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی و موتورهای جستجوگر اینترنت (عام)؛ روزنامه‌نگاری سایبری؛ فضای مجازی؛ موتورهای جستجوگر (اینترنت)؛ و بالاخره شبکه‌های ماهواره‌ای و فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (فارسی‌زبان) و شبکه‌های ماهواره‌ای (فارسی‌زبان). با نظر به نتایج تحلیل عاملی و تعیین عامل‌های فناوری‌های نوین ارتباطی مؤثر بر تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل، فرضیه فرعی سوم پژوهش مورد تأیید قرار گرفته و می‌توان نتیجه‌گیری نمود: شش عامل شناسایی شده در بخش فناوری‌های نوین ارتباطی بر تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل تأثیرگذارند. ضمن آنکه شش عامل شناسایی شده، کمی بیش از ۷۰/۱ درصد از موضوع را (تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل) تبیین می‌کنند. درعین حال از میان عوامل مورد بررسی، عامل فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی و موتورهای جستجوگر اینترنت (عام) بیشترین سهم را در تقویت جایگاه سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل دارد؛ بنابراین، نتایج حاصله از تحلیل عاملی، مبنی تأیید فرضیه فرعی سوم پژوهش است.

فرضیه فرعی چهارم: فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دولت‌های جدید در عرصه بین‌المللی تأثیرگذارند.

با توجه به نتیجه تحلیل عاملی روی متغیرهای مؤثر بر گسترش دولت‌های جدید در عرصه بین‌الملل، شش عامل زیر به ترتیب به‌عنوان عامل‌های اصلی شناسایی شد: فضای مجازی (عام)؛ موتورهای جستجوگر اینترنتی و روزنامه‌نگاری سایبری؛ شبکه‌های اجتماعی تحت وب و موبایلی؛ فناوری‌های نوین دولت ایران؛ شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (خاص بیداری اسلامی)؛ و بالاخره روزنامه‌نگاری سایبری (ابزار رسانه‌ای دولت آمریکا). با نظر به نتایج تحلیل عاملی و تعیین عامل‌های فناوری‌های نوین ارتباطی مؤثر بر گسترش دولت‌های جدید در عرصه بین‌الملل، فرضیه فرعی چهارم مورد تأیید قرار گرفت. شش عامل شناسایی شده در بخش فناوری‌های نوین ارتباطی بر گسترش دولت‌های جدید در عرصه بین‌الملل تأثیرگذارند. ضمن آنکه شش عامل شناسایی شده ۶۹/۱ درصد از گسترش دولت‌های جدید در عرصه بین‌الملل را تبیین می‌نمایند. از میان عوامل فوق، عامل فضای مجازی (عام) بیشترین سهم را در گسترش دولت‌های جدید به‌خود اختصاص داده است؛ بنابراین، نتایج حاصله از تحلیل عاملی، مبنای تأیید فرضیه فرعی چهارم پژوهش است.

۴-۵. یافته‌های استنباطی

در زمینه نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در ظهور بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل، نتایج مطالعات صابری تیلکی (۱۳۹۳)، امراللهی (۱۳۹۴) و اریکسون (۲۰۰۷) بر تقویت جنبه‌های تهدیدآمیز قدرت دولت‌ها و کنشگران غیردولتی شامل: تجهیز تسلیحات به فناوری سایبر جاسوسی سایبر، تخریب زیرساخت‌ها و گسترش ناامنی در محیط بین‌الملل در فضای جهانی تأکید دارند؛ اما یافته‌های پژوهش‌های فتاحی (۱۳۹۰)، صابری تیلکی (۱۳۹۳)، زمانیان (۱۳۹۰)، کاستلز (۱۳۹۶)، قادری (۱۳۸۷)، شاه‌علی و موحدیان (۱۳۹۱) بر جنبه‌های قدرتمند تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر گسترش بازیگران غیردولتی مانند: سازمان‌های تروریستی، گروه‌های جنایی، شرکت‌های چندملیتی و سازمان‌های فراملی بیشتر پرداخته است. نتایج این پژوهش و سایر یافته‌ها بر نوعی رابطه معکوس بین قدرت دولت‌ها و بازیگران غیردولتی دلالت دارد. روزنا و

سینگ (۱۳۹۵) معتقد است افزایش حضور کنشگران غیردولتی در عرصه بین‌الملل با کاهش اقتدار قدرت دولت‌ها رابطه مستقیم دارد.

نتایج پژوهش حاضر از طریق رهیافت آزادی‌گرایی قابل تبیین است. جوزف نای (۱۳۹۸) در زمینه رشد سریع قدرت‌های جدید و گسترش دامنه قدرت بازیگران غیردولتی برای رسانه‌ها جایگاه کلیدی قائل است. والتز (۱۹۷۹) فناوری‌های نوین را عامل مؤثر گسترش حوزه‌های نظامی و اقتصادی دولت‌ها و قدرتمندشدن کنشگران غیردولتی معرفی می‌کند و معتقد است اعمال سیاست جهانی بدون در نظر گرفتن منافع فردی و جمعی و همکاری و پذیرش این گروه‌ها غیرقابل‌تحصیل است (نورمحمدی، ۱۳۸۹).

در بخش ظهور گروه‌های تروریستی، نتایج مطالعات نورمحمدی (۱۳۸۹) نشان می‌دهد در عصر حاضر، ابزار تهدید از ابزارهای نظامی، زور و اجبار به سمت بهره‌گیری از ابزارهای نرم که بیشتر مبتنی بر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات هستند، تغییر یافته است. مطالعات پوردست و همکاران (۱۳۹۵) به وسیع‌تر شدن ابعاد مفهوم قدرت در پرتو فضای مجازی اشاره دارد. یافته‌های شاه‌علی و موحدیان (۱۳۹۱)، فتاحی (۱۳۹۰) و نورمحمدی (۱۳۸۹) نیز بر تأثیرپذیری تروریسم دولتی از تحولات فناوری‌های نوین اشاره دارد، به نحوی که بهره‌برداری از شبکه‌های اینترنتی و موبایلی به گروه‌های تروریستی دولتی و غیردولتی امکان داده تا با استفاده از شیوه‌های نوینی به اهداف خود جامعه عمل ببوشانند.

در باره نقش فناوری‌های نوین در افزایش تهدیدهای امنیتی در سطح جهانی، یافته‌ها نشان داد همزمان با تحولات فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی تهدیدهای نوینی با پسوند سایبر شکل گرفته‌اند. یافته‌های امراللهی (۱۳۹۴)، سیمبر (۱۳۹۴.الف؛ ۱۳۹۴.ب)، زمانیان (۱۳۹۰) و اریکسون (۲۰۰۷) نیز مؤید این امر است که بسیاری از تهدیدهای موجود در فضای واقعی در جغرافیای سایبر موجودیت یافته است. سایبر تروریست، جاسوسی سایبری، هکرها، سلاح‌های سایبری، ویروس‌های سایبری و جرائم سایبری در زمره تهدیدات امنیتی در فضای سایبر هستند که سالانه آسیب‌های فراوانی را به مردم و زیرساخت‌های حیاتی کشورها وارد می‌سازند.

درباره کنشگری شرکت‌های چندملیتی در عرصه روابط بین‌الملل، رابرت کوهن (۱۹۸۴) و جوزف نای (۱۹۹۰) بر اهمیت نقش این شرکت‌ها در کنار سازمان‌های

فراملی و گروه‌های انقلابی بر روابط اقتصادی و تعاملات و تحولات جهانی تأکید دارند. بررسی دیدگاه‌های صاحب‌نظران در پژوهش حاضر حاکی است؛ ازدیاد سهم بالای شرکت‌های بین‌المللی در بازار کشورها، قدرت نظارتی آنان بر فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی این کشورها را افزایش می‌دهد. یافته‌های این پژوهش نیز حاکی است، شرکت‌های چندملیتی با درک شاخص‌های جهانی شدن و با به انحصار درآوردن مالکیت فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی گستره فعالیت‌های خویش را به طرز هوشمندانه‌ای توسعه داده‌اند. این شرکت‌ها با به خدمت گرفتن نیروی انسانی نخبه و ماهر و دسترسی به اطلاعات کاربران شبکه‌های اجتماعی و موبایلی در زمینه‌های سیاسی و فرهنگی، برای حال و آینده آنها برنامه‌ریزی می‌کنند. پدیده‌ای که «شیلر»، آن را کارکرد «امپریالیسم رسانه‌ای» و «دستکاری در مغزها و قلب‌ها» می‌داند و «یورگن هابرماس» از آن به «تحمیل نیازهای اجتماعی» تعبیر می‌کند.

در مجموع میزان دسترسی، قابلیت کنترل شبکه، توانایی برنامه‌ریزی، وسعت ارتباطات شبکه‌ای، برخورداری از پشتوانه بازارهای مالی و میزان برخورداری از دانش و در اختیار داشتن اطلاعات تعیین‌کننده سطوح قدرتی است که بین دولت‌ها و کنشگران غیردولتی مانند سازمان‌ها، شرکت‌ها، گروه‌ها اعم از گروه‌های انقلابی، تروریستی صلح‌طلب و طرفداران محیط زیست و افراد تقسیم می‌شود.

نتیجه‌گیری

به اعتقاد نگارندگان صرف دستیابی به فناوری نمی‌تواند قدرت‌آفرین باشد، تلاش برای مردم‌سالار نمودن کشورهای دیگر و تجهیز آنها با ابزار دانایی‌محور (فناوری اطلاعات) منجر به توسعه همه‌جانبه آنها نخواهد شد. به نظر می‌رسد تا فلر همانند نظریه‌پردازان توسعه و نوسازی دهه ۶۰ میلادی دچار خطای محاسباتی شده و با تعمیم نتایج مطالعاتش درباره جامعه آمریکا به دیگر کشورهای جهان از نقش عوامل داخلی نظیر، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی غفلت ورزیده است. اگرچه طی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱ با ابداع قدرت هوشمند تا حدودی نواقص نظریه قدرت نرم برطرف شد؛ اما وقایع کشورهای مختلف جهان به‌ویژه غرب آسیا نشان داد که امثال نای نیز صرفاً شرایط آمریکا را معیار بررسی قرار داده‌اند و از این حیث محل نقد هستند. کاستلز (۱۳۹۳) و

۱۳۹۶) نیز که بر انحصار فناوری‌های نوین و کنترل اطلاعات در سطح جهانی از سوی غول‌های رسانه‌ای جهان (آمریکا، ژاپن و اروپا) تأکید دارد، نقش قدرتمند و تأثیرگذار کنشگران جدید را در تغییر مناسبات جهانی نادیده گرفته است. سرنگونی دولت‌های بن‌علی و مبارک (یعنی حکومت‌های کاملاً وابسته به آمریکا) در سال ۲۰۱۱، نشان داد علی‌رغم استیلاي آنها بر شبکه‌های جهانی اینترنت در مواجهه با بازیگران جدید، به‌ویژه خواست عمومی ملت‌ها، قادر به تداوم سیاست‌های خود نیستند. ناکامی غرب در تغییر نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران نیز نمونه بارز دیگری است از قدرت کنشگرانی که همزمان در مقام دفاع و استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در سطح منطقه‌ای و جهانی نقش‌آفرینی می‌کنند.

کتابنامه

- ام‌اللهی بیوکی، مهدی (۱۳۹۴). *سلاح‌های سایبری، الگوهای جاسوسی، شنود و رصد، بررسی و پیاده‌سازی موردی در بدافزارهای بانکی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دولتی - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه قم - دانشکده مهندسی، قم، ایران.
- برجعلی‌زاده، محمد (۱۳۹۸). *نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت و ظهور بازیگران جدید در عرصه بین‌الملل*. (رساله دکتری علوم ارتباطات)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، استاد راهنما: علی جعفری، اردبیل، ایران.
- برجعلی‌زاده، محمد؛ جعفری، علی و کردی، ناهید (۱۳۹۹). «نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت در نظام بین‌الملل». *دوفصلنامه علمی دانش سیاسی*، سال شانزدهم، (۲)، صص. ۳۶۱-۳۸۶.
- بریگز، ایسا و برگ، پیتر (۱۳۹۱). *تاریخ اجتماعی رسانه‌ها*. (حسن نمکدوست، مترجم). تهران: انتشارات همشهری.
- پوردست، زهرا؛ سلطانی‌نژاد، احمد و جمشیدی، محمدحسین (۱۳۹۵). «دگرگونی مفهوم قدرت در پرتو فناوری نوین اطلاعاتی - ارتباطی». *دوفصلنامه علمی دانش سیاسی*، سال دوازدهم، (۱)، صص. ۳۹-۷۹.
- تافلر، آلین (۱۳۷۰). *جابه‌جایی در قدرت*. (شهیندخت خوارزمی، مترجم). تهران: انتشارات رخ.
- جعفری، علی (۱۴۰۱). «رسانه‌ها و تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عرصه

- بین‌الملل». *دوفصلنامه علمی دانش سیاسی*، سال هجدهم، (۲)، ۳۵۹-۳۷۶.
- حسینی پاکدهی، علی‌رضا (۱۳۷۳). «فناوری‌های ارتباطی و نظام‌های اجتماعی». *فصلنامه رسانه*، (۱۸)، ۳۹-۴۹.
- حسینی، حسین؛ مقدم‌فر، حمیدرضا و قنبرپور، مصطفی (۱۳۹۳). «واکاوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران». *فصلنامه آفاق امنیت*، سال هفتم، (۲۴)، ۵۳-۷۷.
- حقیقی، علی‌محمد و سعیدی ابواسحقی، فریدون (۱۳۹۷). «سیر تحولی و تاریخی جهانی شدن». *نشریه آفاق علوم انسانی*، (۱۲)، ۶۷-۸۵.
- دردریان، جیمز (۱۳۸۲). *گفتمان تروریستی؛ نشانه‌ها، دولت‌ها و نظام‌های خشونت سیاسی جهانی*. (وحید بزرگی، مترجم). تهران: نشر نی.
- روزنا، جیمز و سینگ، جیمز (۱۳۹۵). *فناوری اطلاعات و سیاست جهانی؛ تغییر گستره قدرت و حاکمیت*. (احمد سلطانی‌نژاد، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
- زمانیان، جواد (۱۳۹۰). *براندازی نظام در فضای سایبری*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی و غیردولتی شهید اشرفی اصفهانی - دانشکده علوم انسانی، تهران، ایران.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۵). *دانشنامه ارتباطات؛ رسانه‌ها در جهان امروز*. تهران: انتشارات اطلاعات.
- سراج، حامد اسدالله (۱۳۹۱). *بررسی مقایسه‌ای نفوذ فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در غرب آسیا بزرگ و تأثیر آن بر یمن و عربستان از غرب آسیا؛ مطالعه موردی تونس و مصر از شمال آفریقا*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران، ایران.
- سلطانی‌نژاد، احمد؛ جمشیدی، محمدحسین و گل‌محمدی، ولی (۱۳۹۵). «نقش ارتباطات نوین و فناوری اطلاعات در تحول مفهوم دیپلماسی». *فصلنامه مجلس و راهبرد*، سال بیست و سوم، (۸۸)، ۳۵۹-۳۶۸.
- سیمبر، رضا (الف، ۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر تروریسم سایبری و امنیت دیجیتال*. گیلان: انتشارات دانشگاه گیلان.
- سیمبر، رضا (ب، ۱۳۹۴). «تحلیل عوامل درونی گسترش جریان‌های افراطی در غرب آسیا، مطالعه موردی عراق». *فصلنامه سیاست خارجی*، (۲) ۲۹، ۵۳-۸۰.
- شاه‌علی، احمدرضا و موحدیان، احسان (۱۳۹۱). «تروریسم دولتی در فضای مجازی و

- راهکارهای مقابله با آن»، فصلنامه رسانه، سال بیست و سوم، (۲)، ۴-۲۵.
- صابری تیلکی، معظمه (۱۳۹۳). حملات سایبری به تاسیسات هسته‌ای ایران از منظر حقوق بین‌الملل (مطالعه موردی ویروس جاسوسی استاکس نت). (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دولتی - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گیلان، ایران.
- غفاری، مسعود و لعل علیزاده، محمد (۱۳۹۰). «تأثیر فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی بر مؤلفه‌های سیاسی حاکمیت ملی با بررسی موقعیت ایران». فصلنامه سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۱(۱)، ۱۸۹-۲۰۷.
- فتاحی، محبوبه (۱۳۹۰). نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران و تروریسم در نظام بین‌الملل (بعد از ۱۱ سپتامبر)؛ راهبردها و رویکردها. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی). دانشگاه گیلان، گیلان، ایران.
- قادری، روح‌الله (۱۳۸۷). «تحول در نقش بازیگران دولتی و غیردولتی از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۱(۳۹)، ۱۶۶-۱۹۵.
- قوام، سیدعبدالعلی (۱۳۹۵). اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل. تهران: انتشار سمت. کاستلز، مانوئل (۱۳۹۳). قدرت ارتباطات. (محمد آذری نجف‌آبادی، مترجم). تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۹۶). شبکه‌های خشم و امید، جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت. (مجتبی قلی‌پور، مترجم). تهران: نشر مرکز.
- مهدی‌زاده، تورج (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر فناوری‌های نوین ارتباطی. نسخه الکترونیک، تهران: دفتر مطالعات رسانه‌ها.
- میردامادی، مهرداد (۱۳۸۰). فضای سبیرنتیک به مثابه فضای شهری (مطالعه موردی کاربران اینترنت در شهر تهران). (پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد). دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- نای، جوزف (۱۳۸۷). قدرت در عصر اطلاعات، از واقع‌گرایی تا جهانی شدن. (سعید میرترابی، مترجم). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- نای، جوزف (۱۳۹۸). آینده قدرت. (محمد حیدری و آرش فرزاد، مترجم). تهران: انتشارات فرزاد.
- نایار، پرامودکی (۱۳۹۴). درآمدی بر رسانه‌های نوین و فرهنگ‌های مجازی. (سعیدرضا عاملی و گودرز میرزایی، مترجم). تهران: انتشارات سروش.

نورمحمدی، مرتضی (۱۳۸۹). گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و تحول پدیده امنیت. (پایان‌نامه دکترای تخصصی). دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
نورمحمدی، مرتضی و طالبی‌آرانی، روح‌الله (۱۳۹۵). «گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات؛ رویکردهای نظری و ملاحظات امنیتی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال چهارم، (۱۶)، ۱۶۹-۱۹۰.

- Eriksson, Johan & Giacomello, GiamPiero (2007). *International Relations and Security in the Digital Age*: London, Rutledge, pp. 251.
Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
Nye, J. S. (1990b). "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*. 105(2), 177-192.
Seliak, Audrey N. (2002). *ICTs in Support of Human Rights, Democracy and Good Governance*, <http://www.itu.int/osg/spuold/wsis-themes/humanrights/ICTs%20and%20HR.pdf>
Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random house.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی